

TRADIȚIE ȘI PERFORMANȚĂ ÎN PROCESUL DE ÎMBOGĂȚIRE ȘI ACTIVIZARE A LEXICULUI ELEVILOR DIN CLASELE DE GIMNAZIU

Svetlana TIMCIUC,

profesoară de limba și literatura română,
Liceul Teoretic „B. P. Hașdeu”, Bălți

Grigore CANTEMIR,

conferențiar universitar, doctor în filologie,
Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți

Rezumat

În ultimul timp, în paginile presei de orientare pedagogică din Republica Moldova, se duc discuții aprinse privind noul Curriculum la limba și literatura română. Lupta „pe viață și pe moarte” se dă între „veteranii” procesului educațional, care au stat la temelie proceselor novatoare în educația de tip european, și așa-zisii „moderniști”, care întrezăresc în activitatea lor un proces educațional de-a dreptul „revoluționar”. În limita rândurilor ce ni se rezervă, vom face o trecere în revistă a principalelor metode „mai vechi” și „mai noi” aplicate la studierea lexicului în cadrul ciclului gimnazial.

Abstract

Nowadays, the most arguable topic from the pedagogical press of Republic of Moldova is the new Curriculum of Romanian Language and Literature. The great fight involves the so called „ex-servicemen” of the educational process, who founded the base of the European educational processes, and the so called „modernist”, who try to introduce a real revolutionary educational process. Further down, we will enumerate the main „old” and „new” methods which are used when studying the vocabulary in school.

Concretizarea idealurilor educaționale în comportamente și mentalități nu este posibilă dacă activitatea de predare-învățare nu dispune de un sistem coerent de căi și mijloace de înlăptuire, de o instrumentalizare procedurală și tehnică a pașilor ce urmează a fi realizați pentru atingerea scopului propus. Formele și mijloacele strategice de înlăptuire a sarcinilor didactice pot fi circumscrise terminologic prin intermediul noțiunilor: *tehnologie didactică, metodologie didactică, metodă, procedeu, mod de organizare*.

Fiecărui cadru didactic îi este cunoscut un sistem, mai mult sau mai puțin coerent, realizat prin stratificarea și cumularea mai multor metode, atât pe axa evoluției istorice, cât și pe plan sincron, metode care se corelează, se prelungesc, se completează reciproc.

Plecând de la sensul său etimologic (*methodos* = cale, drum), savanții au definit metoda drept o cale demnă de urmat în vederea atingerii unor obiective dinainte stabilite. Ea desemnează *itinerarul* pe care profesorul îl poate alege, pentru a-i ajuta pe elevi să găsească ei înșiși o cale de redescoperire a unor adevăruri.

Taxonomiile avansate (construcții teoretice orientative) ne ajută să identificăm tendința generală a metodologiei de a se baza pe caracteristici aflate la poli opuși. În cele ce urmează, ne vom referi la un aspect al acestei tendințe, și anume *Tradițional și modern în predarea noțiunilor de vocabular la etapa gimnazială*, dar nu înainte de a sublinia proprietatea metamorfozării unor caracteristici ale metodei, fapt prin care „o metodă, așa-zis tradițională, poate evolua spre modernitate în măsura în care secvențele procedurale care o compun îngăduie restructurării inedite sau atunci când circumstanțele de aplicare a acelei metode sunt cu totul noi, după cum și în unele metode așa-zis moderne întrezărim secvențe „destul” de tradiționale sau descoperim că variante ale metodei în discuție erau de mult cunoscute și aplicate”³².

Și pentru că exemplificările izvorâte dintr-o singură viziune didactică nu-și au efectul așteptat, ne-am orientat spre diversificarea surselor, prin apelul la lucrările marilor metodiști și la experiența valoroasă a unor profesori de prestigiu. Aceasta, în primul rând, va da posibilitate să evităm monotonia în explicarea materiei, iar în al doilea rând, va exterioriza un model optim de studiere a conținuturilor de vocabular.

³²Cucoș, p. 289.

În ultimul timp, profesorii tot mai mult se îndepărtează de maniera „clasică” sau „tradițională” de predare, provocând o stare de „derută” în conceperea și desfășurarea actului didactic. Nu credem că aceștia trebuie să se dezică totalmente de „înțeleapta și salvatoarea” tradiție, trecând în sfera inovațiilor care infirmă experiențe rezistente în timp și generatoare de succes.

Insistăm a prezenta în modul cel mai serios ceea ce „tradiția românească a conservat ca ceva bun și durabil”³³ și doar pe acest teren vom motiva „infuzia elementelor de modernizare”³⁴.

În procesul didactic al studierii limbii române, inclusiv a vocabularului, în gimnaziu se aplică o variată gamă de metode și procedee, oferite de practica școlară tradițională. Explorarea acestor metode, ca și în cazul celor interactive, trebuie să fie determinată de realitatea unei învățări active, proces în care relația „profesor-elev” să fie pusă sub imperativul activității elevilor, profesorul îndeplinind rolul unui ghid competent și abil, care să pună discipolii săi în situații concrete de învățare prin efort propriu.

În continuare, vom trece în revistă câteva din metodele tradiționale, pe care profesorul de limba și literatura română le are la dispoziție pentru realizarea eficientă a obiectivelor generale și speciale ale disciplinei la rubrica „Vocabularul”.

Comunicarea este metoda tradițională de transmitere a informației căreia i se poate imprima un caracter activ. În acest caz, activitatea elevilor este dirijată, pas cu pas, de cuvântul profesorului și constă în rezolvarea de sarcini mici, înlănțuite într-o succesiune dată de raționamentul inductiv al pedagogului. Se cere o explicație clară, „raportată la grila teoriei comunicării: înlesnirea accesibilității noțiunilor cu o mai bună economie de timp și de efort. La explicarea noțiunilor de vocabular (*lexic activ, lexic pasiv, masa vocabularului, vocabularul fundamental* etc.), fiecare profesor ar trebui să țină cont de particularitățile de vârstă ale elevilor și de principiul accesibilității.

O condiție eficientă pentru realizarea comunicării este „ordonarea didactică”. Este vorba de o anumită succesiune a conceptelor, ideilor și teoriilor ce se degajă din contextul unei unități de conținut.

De exemplu, la predarea temei „Structura morfologică a cuvântului”, profesorul va avea grijă să explice, în succesiunea lor, următoarele concepte: *rădăcină, afixe (sufixe și prefixe), desinență*, urmate de *morfem, radical, formă flexionară, alternanțe fonetice, familii de cuvinte* etc. Transmiterea acestui set de informații presupune structuri variate adaptate conținutului științific respectiv: de lanț, ramificate, concentrice, mixte.

La concluziile parțiale și finale elevii ajung sub îndrumarea directă și permanentă a profesorului, care le-a oferit, pe parcurs, situațiile tuturor premiselor necesare, în ordinea gândită de el. Dacă, din diferite motive, elevii nu pot formula concluzii parțiale sau finale, sugerate de demersul inductiv al profesorului, atunci acesta este acela care „comunică” generalizările și concluziile.

În centrul metodei *Problematizarea*, stă termenul *problemă*, pe de o parte, și cel de *situație-problemă*, pe de altă parte. Demersul didactic problematizat poate porni:

- a) de la elaborarea unei situații-problemă înspre formularea unei probleme;
- b) de la enunțarea problemei înspre construirea situației-problemă.

Ca tehnică de instruire, problematizarea își găsește locul oriunde apar situații contradictorii, care urmează a fi rezolvate prin gândire.

„Esența acestei metode constă în faptul că profesorul nu comunică, pur și simplu, concluziile finale ale științei, cunoștințe gata elaborate, ci dezvăluie elevilor „embriologia adevărurilor; prin rezolvări de probleme, el conduce gândirea acestora spre descoperirea adevărurilor, spre construcția unor structuri mintale, structuri ale realului”, scria Jean Piaget³⁵.

Problemă devine o întrebare atunci când generează o nedumerire, o incertitudine, o neliniște ce alertează subiectul ca un conflict lăuntric, rezolvabil prin tatonări repetate, prin demonstrații și argumentări raționale.

La studierea omonimelor, bunăoară, pot fi prezentate elevilor două propoziții:

³³Goia, p. 9.

³⁴*ibidem*, p. 10.

³⁵*apud* Cerghit, p. 104.

a) *Am cumpărat sare de bucătărie.*

b) *Copilul sare în brațele mamei.*

Profesorul cere să se identifice cuvintele cu aceeași formă, dar motivând și diferențele dintre ele, să formuleze situația de problemă: cuvintele cu aceeași formă pot avea sensuri diferite, aparținând și unor clase gramaticale diferite. Distanța se face strict în context.

Condiția esențială, la aplicarea metodei, este ca elevii să posede cunoștințe prealabile și să aibă deprinderi intelectuale organizate.

O altă metodă clasică (tradițională) de predare a noțiunilor de lexic este *conversația*, care se manifestă în două forme esențiale: euristică și catihetică. Ca metodă didactică, conversația este un dialog continuu dintre profesor și elevi pe teme concrete. Rolul ei constă în antrenarea elevilor la cercetarea faptelor de limbă, descoperind reguli, cultivând gândirea logică, încrederea în propriile capacități și lărgind posibilitățile de exprimare. Conversația oferă elevilor posibilitatea de a descoperi adevăruri științifice, le formează priceperea de a mânui dialogul pentru realizarea unei comunicări clare și complete. Toate acestea se pot realiza în condițiile când succesiunea de întrebări și răspunsuri se referă la noțiuni exacte de limbă (vocabular) cu finalitate sigură în abordarea, fixarea sau evaluarea acestora.

Conversația euristică contribuie la aflarea adevărului prin efortul unit al celor doi agenți ai actului educațional: obiectul și subiectul educației. Întrebările se adresează judecății elevilor, stimulându-le gândirea logică. Ele sunt specifice pentru învățarea noțiunilor noi, în speță, la lecțiile de formare a cunoștințelor și deprinderilor.

Conversația catihetică urmărește constatarea însușirii de către elevi a unor cunoștințe acumulate anterior. Cu alte cuvinte, ea se adresează memoriei și se utilizează în partea introductivă a lecției, în momentul activizării „ideilor-ancoră” sau în partea finală a lor, la realizarea Feedback-ului.

Autorul „Metodicii predării limbii și literaturii române în gimnaziu și liceu”, Corneliu Crăciun propune o altă clasificare a conversațiilor:

a) euristică;

b) de reactualizare a cunoștințelor;

c) de fixare a cunoștințelor însușite;

d) de verificare.

„Reușita conversației, menționează autorul, este condiționată de caracterul întrebărilor. Cadrul didactic va avea în vedere că întrebările de tip reproductiv (*Cine? Unde? Când?*) să se limiteze la strictul necesar, în schimb, să fie mai frecvent formulate întrebări de descoperire și evaluare (*De ce? Dar dacă era altfel? Ce se poate spune despre?..*)”³⁶.

Pentru a putea să-și îndeplinească rolul formativ, întrebările trebuie să corespundă anumitor cerințe: să fie concise, cu destinatar direct, corecte din punct de vedere gramatical, accesibile. În cazul când elevul nu este în stare să răspundă, profesorul formulează întrebări ajutătoare.

În „Metodica studierii limbii și literaturii în școală”, Constantin Parfene evidențiază cele câteva condiții pe care le presupune conversația, ca metodă de predare a noțiunilor:

– să se sprijine sistematic pe fapte de limbă;

– să se ridice, obligatoriu, de la fapte, la noțiuni, definiții și reguli generale, ceea ce presupune ca elevii să fie puși să observe, să compare, să descopere ceea ce e comun și ceea ce diferențiază faptele, să formuleze concluzii și să le utilizeze prin exemple noi;

– să solicite puterea de argumentare a răspunsurilor (gândirea);

– să nu se formuleze și să nu se pună întrebări la întâmplare, ci să se urmărească logica demersului cognitiv³⁷.

În continuare, propunem o mostră de conversație introductivă la predarea neologismelor în clasa a VII-a:

– Care sunt mijloacele de îmbogățire a vocabularului românesc?

– Mijloacele de îmbogățire a vocabularului românesc sunt: derivarea, compunerea, conversiunea, împrumuturile, abrevierea.

³⁶Crăciun, p. 19.

³⁷Parfene, p. 26.

- Ce sunt împrumuturile?
- Cuvintele care pătrund în vocabularul românesc din alte limbi pentru desemnarea realităților care nu au denumire în limba română se numesc împrumuturi lexicale.
- Ce tipuri de împrumuturi, conform originii, cunoașteți?
- În ceea ce privește originea cuvintelor, împrumuturile pot fi: slave, maghiare, turanice, franceze, germane, engleze, italiene etc.
- Cum se numesc împrumuturile recente?
- Împrumuturile recente se numesc neologisme.
- În ce cazuri se împrumută neologismele din alte limbi?
- Elementele neologice pot fi împrumutate din alte limbi odată cu obiectul sau cu noțiunea pe care îl/o denumește ori cu scopul de a accentua cunoașterea limbilor străine.

(Începe explicarea materiei prin diferite metode).

E foarte important faptul ca întrebările să fie formulate clar și precis, să nu se pună întrebări care oferă răspunsul de-a gata. Elevilor trebuie să li se acorde timp suficient pentru meditație. O altă întrebare din partea profesorului nu poate interveni până când acesta nu obține un răspuns complet la întrebarea precedentă.

Nu este ceva util când profesorul își asumă responsabilitatea răspunzând în locul elevilor sau repetând răspunsul acestora. Principalul e ca elevii să vorbească mai mult decât profesorul.

Toate generațiile de elevi, tot trecutul și tot prezentul învață prin exerciții. „Exercițiul presupune efectuarea conștientă și repetată a unor acțiuni, în scopul formării de priceperi și deprinderi motrice și intelectuale, al consolidării cunoștințelor dobândite, al dezvoltării operațiilor gândirii și a capacităților creatoare ale elevilor”³⁸. Această definiție reiese, probabil, din sensul latinescului *exercitium* – „executarea unei acțiuni în mod repetat”. Vom descrie mai amănunțit această metodă, pentru că, în didactică, este considerată una fundamentală. Exercițiul urmărește realizarea unor multiple scopuri instructiv-educativ-formative, printre care și cel de a cultiva posibilitățile elevilor de transfer al cunoștințelor, capacităților și deprinderilor. În afară de aceasta, prin metoda exercițiului se face evaluarea gradului de operaționalitate a elevilor. Exercițiul dă posibilitate elevului să învețe prin acțiune, practica milenară demonstrând că „numai prin acțiune poți învăța să acționezi”.

Gama exercițiilor lexicale este mult prea variată și nuanțată. După funcțiile îndeplinite, acestea pot fi: introductive, de bază, de creație, reproductive, de operaționalizare, de dezvoltare, de aplicare, paralele, structurale, de evaluare ș.a.

În raport cu criteriile de participare, exercițiile sunt: individuale, de echipă, colective, frontale. Exercițiile se pot realiza oral sau în scris, elevii fiind dirijați, semidirijați sau autodirijându-se.

La folosirea metodei, se înaintază o serie de cerințe:

- elevii trebuie să cunoască scopul exercițiului propus;
- să poată apela la suportul teoretic (reguli, principii, cunoștințe);
- exercițiile trebuie să provoace interes prin caracterul lor științific și aplicativ;
- să solicite un efort intelectual;
- cerințele să fie clar formulate;
- să fie de dimensiuni rezonabile;
- profesorul este obligat să propună exerciții în mod gradat sub aspectul dificultății și diferențiat, în funcție de particularitățile individuale ale elevilor;
- exercițiile trebuie să fie variate, ca să nu provoace monotonie;
- să contribuie, treptat, la sporirea gradului de independență a elevilor în executarea lor: de la exerciții dirijate la exerciții independente;
- să fie evaluate la timp;
- alegerea și dozarea trebuie înfăptuită cu mare atenție.

În continuare, propunem o serie de exerciții lexicale, repartizate pe compartimente tematice (unități de conținut) și pe clase:

³⁸Crăciun, p. 26.

Sinonimele

Clasa a VI-a:

1. Înlocuiți cuvintele subliniate din propozițiile de mai jos cu alte cuvinte potrivite ca sens:
Apele Argeșului trec susurând pe tăietura văilor. În față, i-au apărut vedenii ciudate. Am poposit la cabana „Trei brazi”.
2. Scrieți șirul sinonimic al cuvântului *casă*. Alcătuiți câte un enunț cu fiecare din sinonimele atestate.
3. Explicați, prin sinonime, sensul cuvintelor *guraliv* și *sever*.

Clasa a IX-a:

1. Completați sensul cuvintelor din coloanele de mai jos. Găsiți seriile de sinonime și motivați coexistența lor în limbă. Care dintre sinonime are o frecvență mai mare?

<i>păstor</i>	<i>cioban</i>	<i>oaie</i>
<i>păștoresc</i>	<i>ciobănesc</i>	<i>oiță</i>
<i>a păstori</i>	<i>ciobănește</i>	<i>oierit</i>
<i>păștorie</i>	<i>ciobănie</i>	<i>oier</i>
<i>păștorit</i>	<i>ciobăniță</i>	<i>oierie</i>
<i>păștoriță</i>	<i>ciobănească</i>	

2. Continuați fiecare enunț prin câte două argumente:
 - a) Sinonimele unui cuvânt sunt sinonime între ele, fiindcă...
 - b) În comunicare, utilizăm diferite cuvinte cu același sens, pentru că...
3. Alcătuiți o compunere cu subiect liber (o pagină), folosind patru perechi de sinonime.

Antonimele

Clasa a VI-a:

1. Notați cu aceeași cifră antonimele din textul de mai jos, după modelul:

N. Titulescu rezumă și întruchipează istoria română, internă¹ și externă¹ între anii 1916 și 1936, în datele ei esențiale. Vorbă puțină², treabă multă². Lentilele sunt convergente și divergente. Închiderea³ și deschiderea³ circuitelor electrice se face cu ajutorul unor dispozitive numite întrerupătoare.

- a) *A putea să ajungi la ideea că nu soarele răsare și apune, ci pământul răsare și apune înseamnă negarea vederii concrete în numele vederii abstracte, mai apropiată de adevăr.* (N. Stănescu)
- b) *Unde s-a mai văzut ca săracul să aibă dreptate în fața bogatului, iar cel slab în fața celui tare?* (G. B. Ioaqim de Silva)

2. Recunoașteți cele patru perechi de antonime din proverbele:

„A face bine este mai bine decât a face rău”.

„Apele mici fac râurile mari”.

„Așa e roata lumii: unii suie, alții coboară”.

„Ce înveți în tinerețe aceea știi la bătrânețe”. (Proverbe românești)

3. Grupați, în perechi, antonimele din următoarele propoziții. Căror părți de vorbire le aparțin?

Târziu, cerul s-a acoperit cu nori. S-au descoperit de curând, interesante piese ceramice de mare valoare arheologică. Buzăul este situat pe malul drept al râului cu același nume. De pe vapor, zăresc malul stâng al Dunării. La Berca funcționează astăzi câteva zeci de sonde. Ieri, combinele staționau la marginea lanului.

4. Indicați adjectivele-antonime din următorul text. Precizați rolul lor în caracterizarea personajelor.

Fata babei era slută, leneșă, țințoasă și rea la inimă, dar, pentru că era fata mamei, se alintă cum s-alintă cioara-n laț, lăsînd tot greul pe fata moșneagului. Fata moșneagului era frumoasă, harnică, ascultătoare și bună la inimă. (I. Creangă)

5. Grupați, în două perechi de antonime, cuvintele următoare:

Acolo, moral, război, a despovăra, harnic, devreme, târziu, vorbește, aprobă, poetic, a împovăra, imoral, dezaprobă, apoetic, leneș, tace, aici, pace.

Formați propoziții cu două perechi de antonime.

6. Alcătuiți cel puțin 6 perechi de antonime formate cu prefixele: *ø-/in-; dis-/con-; sub-/supra-; i-/ne-; con-/in-; pro-/anti-*. Introduceți-le în contexte.

Omonimele

Clasa a VII-a:

1. Subliniați cele 2 perechi de omonime din textele următoare:

- a) *Poți să-mi numeri, dacă-ți cer,
Câte stele sunt pe cer?*
- b) *Un vânător canadian,
Care schia cu mult elan,
A prins, din goană, un elan.*

Explicați sensul lor. Formați alte contexte cu ele.

2. Înlocuiți punctele printr-unul dintre cuvintele-omonime scrise în stânga paginii:

lac₁

a) *O altă tehnică este folosită pentru a realiza aceste obiecte de artă, confecționate din lemn și acoperite cu ...*

lac₂

Nimeni nu poate luneca lin prin viață, ca lebăda pe unda unui ...

sol₁

b) *În actul al doilea, Enrico are un duet strălucitor donizetian, împreună cu Lucia, care se termină pe un ... cu adevărat erotic. La executarea fundației, trebuie să se aibă grijă ca nivelul cel mai înalt al apei din ... să fie cu cel puțin 0,5 m sub adâncimea fundațiilor.*

sol₂

Iată vine-un ... de pace c-o năframă-n vârful de băț.

sol₃

Ce părți de vorbire sunt ele?

3. Cunoscând sensurile omonimului *arie*₁ „întindere, mărime a unei suprafețe limitate” și *arie*₂ „compoziție vocală cu caracter liric”, construiți, cel puțin, câte două contexte pentru ele.

4. Consultând DEX-ul, găsiți 3 cuvinte care să aibă omonime, explicând sensurile lor și stabilind partea de vorbire pe care o reprezintă. Construiți contexte potrivite pentru ele.

Exemplu: *stat*₁ „țară” – pl. *state*; *stat*₂ „înălțime a corpului omenesc” – pl. *staturi*.

Paronimele

Clasa a VII-a:

1. Explicați sensurile următoarelor paronime. Observați ce categorie semantică mai pot reprezenta unele dintre ele:

Insolent – indolent; moral – imoral; poetic – apoetic; lizibil – ilizibil; normal – anormal.

2. Subliniați, din seria de 5 cuvinte de mai jos, paronimele:

- *literar, judiciar, particular, literal, constituțional;*
- *diferență, complement, deferentă, ospitalitate, generație;*
- *eneroa, cânta, desena, ineroa, manevra.*

Explicați-le sensul și introduceți-le în diferite contexte.

3. Cum este corect? Demonstrați că aveți dreptate. Pentru aceasta, stabiliți sensul fiecărui cuvânt. Prin ce se deosebesc aceste cuvinte? Din ce categorie semantică fac parte?

- a) *Rezolvă exercițiul orar/oral.*
- b) *El are probleme familiare/familiale.*
- c) *Prenumele/pronumele ține locul unui substantiv.*
- d) *Pronumele/prenumele meu este Maria.*
- e) *Am învățat numeralul ordinar/ordinal.*
- f) *Am primit multe complemente/complimente.*

4. Ce greșeli de sens există în textele următoare?

M-am prefăcut că închid ochii, dar prin fenta lăsată intenționat puteam să zăresc ecranul videofonului.

E ca și cum n-ai spune că s-a rupt scala de la sala motorului principal.

Am acționat în așa fel, încât să punem capăt faptei legale a șoferului.

Cuvinte polisemantice

Clasa a IX-a:

1. Cu ce sens sunt folosite cuvintele subliniate în următoarele propoziții: (sens principal – sens secundar, sens de bază – sens derivat, sens propriu – sens figurat)?

- Ce ochi de lumină, ce ochi ai tu, mamă. (A Păunescu)
- Acoperă-mi ochii... le sticleau ochii într-o cumplită mânie. (M. Sadoveanu)
- Pe-un picioar de plai, /Pe-o gură de rai. (Miorița)

Folosiți-le cu alt sens decât cel din context în alte propoziții construite de voi.

2. Introduceți, în contexte potrivite, locuțiuni și expresii în componența cărora intră cuvântul *carte*: a vorbi ca la carte „a vorbi ca un om învățat, a vorbi așa cum trebuie”, a se pune pe carte „a se ocupa serios de învățat”, cum scrie la carte „așa cum trebuie, cum se cere”, om de carte „cărturar”.

3. Identificați sensurile cuvântului *aur* în exemplele: *mână de aur*, *aurul negru* și *păr de aur*. Construiți contexte prin care să ilustrați sensurile cuvântului.

4. Folosind un dicționar al limbii române, găsiți, cel puțin, 10 sensuri ale cuvântului polisemantic *a face*. Utilizați-le în enunțuri.

5. Cuvintele *casă* și *capră* sunt polisemantice sau omonime? Argumentați răspunsul.

6. Realizați o schemă care să illustreze relațiile între sensurile cuvântului polisemantic *pod*. Consultați DEX-ul.

Cuvintele compuse

Clasa a IX-a:

1. Semnalați cuvintele compuse care apar în următorul text:

Pe vremea aceea, domn în Țara Românească era Mihai Viteazul... Văzând el ce potop de oaste vine asupra-i, se retrase la câteva ceasuri de Giurgiu, pe Valea Neajlovului, la locul numit Vadul Călugărenilor.

2. Spuneți din ce părți de vorbire sunt compuse următoarele cuvinte: *astă-vară*, *așa-zis*, *benevol*, *bună-voie*, *drum-de-fier*, *după-amiază*, *floarea-soarelui*, *lăcătuș-mecanic*, *răuvoitor*, *Ștefan cel Mare*. Explicați ortogramele.

3. Alcătuiți scurte propoziții pentru a deosebi sensul și scrierea următoarelor cuvinte. Explicați scrierea diferită a exemplelor propuse: *altădată* – *altă dată*; *numai* – *nu mai*; *devreme* – *de vreme*; *vreodată* – *vreo dată*.

Arhaisme, regionalisme, neologisme

Clasa a V-a:

1. Cuvintele de mai jos sunt arhaisme. Ele se întâlnesc, de obicei, în operele literare. Spuneți care este cauza dispariției acestor cuvinte din vocabularul limbii române actuale:

armaș, *clucer*, *cneaz*, *logofăt*, *paharnic*, *pârcălab*, *vornic*.

Pentru realizarea sarcinii, consultați dicționarul.

2. Indicați, pentru fiecare regionalism, cuvântul echivalent din limba literară: *birău*, *barabule*, *bortă*, *bostan*, *curechi*, *ciubotă*, *găluște*, *pită*, *tirpighin*.

3. Subliniați neologismele din textul de mai jos. Precizați oral sensul lor.

În acest spațiu, în care masele de piatră par să zdrobească totul, izvorul se dovedește atât de firav, încât nicio mirare n-ar fi dacă viața i s-ar stinge după o clipă. de mirare este, dimpotrivă, temeritatea cu care, în fața unor piscuri trufașe, el își afirmă existența. În noaptea tăcută și pătrunsă de uimire, Oltul își înalță gînguritul de prunc demn să fie ascultat, într-o totală reculegere, de munți, de oameni, de întregul univers. (Geo Bogza, Cartea Oltului)

4. Găsiți sinonimele neologice pentru cuvintele propuse:

<i>greșeală</i> –	<i>pedeapsă</i> –
<i>neatârznare</i> –	<i>simțământ</i> –

Locuțiuni și expresii

Clasa a IX-a:

1. Dați exemple de expresii în care figurează numeralul *patru*. Explicați sensul lor și, acolo unde este posibil, înlocuiți-le cu un sinonim.

2. Ce expresii cunoașteți pentru *a se enerva*? Explicați în ce împrejurări nu ar fi indicată folosirea unora dintre expresiile depistate.

3. Găsiți, pentru adjectivale date, superlativul absolut exprimat printr-o comparație:

alb, dulce, fricos, galben, gras, limpede, lung, negru, prost, roșu, tare.

4. Încercați, cu ajutorul dicționarelor, să aflați ce înseamnă (și când se folosesc) următoarele locuțiuni și expresii (multe dintre ele sunt latinești): *ad litteram, post-mortem, călcâiul lui Ahile, rara avis, sabia lui Damocles, patul lui Procust, sine qua non, tabula rasa.*

5. Selectați din DEX, de la cuvântul *viață*, numai locuțiunile. Alcătuiți cu ele enunțuri.

În concluzie, evidențiem o serie de avantaje și dezavantaje ale unor metode și procedee didactice. În nici un caz nu trebuie să renunțăm total la metodele expositive, cu toate că sunt atât de mult criticate. Deseori, aplicarea acestor metode este inevitabilă. Ele servesc la comunicarea sistematică a cunoștințelor dintr-un domeniu dat. Explicațiile, dialogurile euristice sunt avantajoase când apare necesitatea de a comunica informații suplimentare pentru înțelegerea unor noțiuni, teme, a unui sistem de idei despre care elevii nu se pot informa în mod independent.

Interesul pentru metodele activ-participative a crescut considerabil în ultimul deceniu în legătură cu reorientarea paradigmei educaționale pe principiile învățământului formativ și teoria curriculumului. Întemeiate pe ideea îmbinării, gândirii și acțiunii, metodele activ-participative mobilizează elevii să cerceteze și să descopere singuri cunoștințele, să le prelucreze și să găsească soluții la problemele apărute.

Problemele ce țin de metodele moderne de predare constituie centrul de interes al dezbatelor pedagogice contemporane între specialiști, părinți și elevi – toți deopotrivă implicați. Dezbaterile se concentrează în jurul întrebărilor:

– La ce bun studiile unor științe și arte după niște reguli pe care unii nu le cunosc, iar alții nu le acceptă?

– La ce bun studiile teoretice, dacă practica dintotdeauna cere alte cunoștințe, mai puțin academice?

De fapt, acestea sunt niște „conflicte” între realitatea vieții sociale și pregătirea pe care o oferă școala, care stau la baza reformelor în învățământ.

Fără educație inițială și continuă, individul lumii contemporane se va afla într-o poziție de nonsens, bazată pe stadiul empiric al cunoașterii, iar observarea directă a lumii, fără a fi însoțită de raționamente, judecăți și abstracții superioare, nu-i va oferi premisele unei evoluții spirituale satisfăcătoare, în armonie cu sine, cu semenii și cu universul.

În continuare, vom descrie o serie de metode și tehnici interactive de grup, dar nu înainte de a explica tendința contemporană de utilizare a acestora.

Formarea unui comportament care să corespundă vremurilor în care trăim are la bază interacțiunea dintre indivizi la nivelul grupurilor mici. În cadrul acestei interacțiuni, elevul va dispune de o capacitate crescută de a găsi în grup soluții la sarcini intens problematizate, provocatoare, iar la nivel individual, îi va crește stima de sine, conștientizând că își va putea valorifica resursele în găsirea unor răspunsuri adecvate.

Metoda „Schimbă perechea”

Etape:

- Se lucrează în perechi. Se împarte clasa în două grupuri egale ca număr de participanți. Se formează două cercuri concentrice, elevii fiind față în față, pe perechi. Profesorul pune o întrebare sau dă o sarcină de lucru.

- Fiecare pereche discută, apoi lansează răspunsul. Cercul din exterior se rotește în sensul acelor de ceasornic, realizându-se astfel schimbarea partenerilor în pereche; elevii au posibilitatea de a lucra cu fiecare membru al clasei. Fiecare se implică în activitate și își aduce contribuția la dezvoltarea sarcinii.

- În final, clasa se regroupează și se analizează răspunsurile emise. În caz de necesitate, se formulează câteva concluzii.

Propunem câteva sarcini de lucru cu aplicarea metodei în cauză.

1. (Clasa se împarte în două echipe, elevii aranjându-se față în față, ca să fie evidente perechile);
☀️ Lucrând în pereche, extindeți câmpul asociativ propus, adăugând la fiecare unitate câte un cuvânt sau citat pe care vi-l amintiți. Schimbați perechea, deplasându-vă în direcția ăcelor de ceasornic și continuați extinderea câmpului.

*artă
artist
arhitectură*

*construcție
monument
a proiecta*

„Piatra ia din mii de forme
forma ce-i dă vîntul”.

(A. Busuioc)
(Clasa a VIII-a)

2. Numiți obiectele care ar trebui să fie pe masa unui operator la computer. Descrieți un aparat, indicând detaliile lui și operațiile pe care le efectuează. Subliniați neologismele.

(Clasa a VII-a)

3. Examinați lista de sinonime ale adjectivului *curat*:

- a) *îngrijit, curățat;*
- b) (figurat) *integru, cinstit, pur, nevinovat, candid;*
- c) *senin, clar, transparent, limpede;*
- d) *neamestecat.*

Pe lângă fiecare sinonim, scrieți câte un substantiv potrivit. Lucrând în perechi, continuați lucrul până la epuizarea ideilor.

(Clasa a VI-a)

Avantajele metodei:

- stimulează participarea tuturor elevilor la activitate;
- elevii au posibilitatea de a lucra cu fiecare dintre membrii colectivului;
- stimulează cooperarea în echipă, ajutorul reciproc, înțelegerea și toleranța față de opinia colegului;
- dezvoltă inteligența și creează oportunități de muncă colectivă.

Dezavantaje:

- uneori, ia prea mult timp din lecție;
- elevii sunt agitați și creează o atmosferă neconfortabilă de lucru.

Cunoștințele de lexic ajută foarte mult la abordarea textului artistic în gimnaziu. Rolul profesorului este să-și orienteze corect discipolii pentru a găsi o ordine elementară într-un text care conține elemente eterogene. Iată ce se poate face într-o primă etapă de abordare a textului – identificarea elementelor care aparțin câmpurilor lexicale esențiale.

În această etapă, profesorul le va cere elevilor să găsească aceste elemente. Pentru aceasta, clasa se va împărți în grupuri a câte 4-5 elevi. Se propune un text, bunăoară poezia „Cuvânt” de T. Arghezi:

*Vrui, cititorule, să-ți fac un dar,
O carte pentru buzunar.
O carte mică, o cărticică.
Din slove am ales micile
Și din înțelesuri furnicile.
Am voit să umplu celule
Cu suflete de molecule.
Mi-a trebuit un violoncel:
Am ales un brotăcel
Pe-o foaie de trestie-ngustă
O harpă: am ales o lăcustă.
Cimpoiul trebuia să fie un scatiu
Și nu mai știu...
Farmece aș fi voit să fac
Și printr-o ureche de ac

Să strecur pe un fir de ață
Micșoară, subțiată și nepipăită viață
Pînă-n mîna, cititorule, a dumitale.
Măcar câteva crâmpeie,*

Măcar o țandără de curcubeie,
Măcar nițică scamă de zare.
Nițică nevinovăție, nițică depărtare.
Aș fi voit să culeg drojdii de rouă
Într-o cărticică nouă.
Parfumul umbrei și cenușa lui.
Nemicul nepipăit să-l caut vrui,
Acela care tresare
Nici nu știu de unde și cum
Am răscolit pulberi și fum ...
[LLR, 2001, nr. 4, p. 30-31]

Grupul I va avea ca temă câmpul lexical al *Cărții*, grupul al II-lea - instrumentele muzicale, grupul al III-lea - micile viețuitoare, grupul al IV-lea - paleta coloristică, grupul al V-lea - „temele” misterioase ale cărții preferate (profesorul va avea grijă ca această ultimă temă să fie dată unei echipe care să aibă în componența sa cel puțin un elev foarte bun, pentru că sarcina este mai dificilă și, de asemenea, răspunsul este mai amplu, deci grupul va trebui să lucreze mai rapid).

După ce li se repartizează sarcina, fiecare echipă își va desemna un raportor (cel care va comunica rezultatele activității grupului), un „scrib” (secretar, care va consemna răspunsurile colegilor) și un „ceasornicar” (cel care va avea grijă ca activitatea să se încadreze în timpul alocat).

Rezolvarea sarcinii. Elevii lucrează timp de 5 minute; profesorul îi poate îndruma, indicându-le, dacă este nevoie, versurile asupra cărora trebuie să se concentreze, pentru a găsi elementele căutate.

Prezentarea rezultatelor. Raportorii comunică răspunsurile echipelor. Profesorul va nota pe tablă elementele ce aparțin fiecărui câmp lexical. Dacă apar greșeli în identificarea elementelor respective, profesorul va solicita opinia celorlalte grupuri, pentru a-i ajuta pe colegi să ajungă la următoarele răspunsuri:

Carte: *cititor, cărticică, slove, înțelesuri, foaie.*

Instrumente muzicale: *Violoncel, harpă, cimpoi.*

Lumea micilor viețuitoare: *brotăcel, lăcustă, scatiu.*

Paleta coloristică: *curcubeie, rouă, cenușă, fum.*

Temele „misterioase” ale cărții: *micșorată, subțiată și nepipăită viață, țandără de curcubeie, nițică scamă de zare, nițică depărtare, drojdii de rouă, parfumul umbrei și cenușa lui, nemicul nepipăit, pulberi de fum.*

Comentarea semnificațiilor câmpurilor lexicale

Profesorul va solicita elevilor să discute atât sensurile elementelor incluse în câmpurile lexicale menționate, cât și semnificația combinării acestora în cadrul aceluiași câmp (de exemplu, în ceea ce privește paleta coloristică, ea cuprinde elemente diverse, chiar opuse: *curcubeie* - culori de bază, vii; *rouă* - prospețime, ambele sugerând bucuria de a trăi; *cenușă și fum* - prin culoarea la care trimit, grăul compus din alb și negru, simbol al monotoniei și al plictisului, adaugă sugestiile de tristețe și eșec).

Metoda în cauză permite fracționarea unei clase mari în subgrupe eterogene, pentru a realiza sarcina propusă.

Fiecare membru își are misiunea sa, valorificându-se atât efecte ale efortului individual, cât și ale celui colectiv.

Instruirea în colectiv

Este o altă metodă de învățare a vocabularului. Ea constă în următoarele:

- a) Se formează 2-3 echipe.
- b) Se stabilește timpul pentru studierea de sine stătătoare a temei noi, utilizând întrebări de control.
- c) Echipele sunt asigurate cu materialul didactic și de instruire necesar.
- d) Fiecare echipă pregătește o fișă ilustrativă pe baza materialului studiat.

e) Se efectuează concursul fișelor.

Această metodă poate fi folosită în clasa a IX-a, la tema „Structura vocabularului”. Grupurilor li se propun mai multe manuale:

1. CARTALEANU, T. *et alii. Limba și literatura română*, manual pentru clasa a IX-a. Editura „Știința”, 2003.

2. PETREANU, M. *Limba română*. București: Garamond-Junior, 1995.

3. BEREĂ-GĂGEANU, E. *et alii. Limba română*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992.

Metoda necesită atenție, insistență, ingeniozitate. Rezultatele depind și de repartizarea corectă a funcțiilor în grup. Ea se aseamănă cu metoda cercetării, contribuind la stimularea gândirii logice, descoperind capacitățile inductive ale elevilor, imaginația, rațiunea practică și voința.

Jocul didactic este o activitate cognitivă care asigură o asimilare activă și conștientă a noțiunilor, categoriilor, regulilor. Pentru mulți specialiști în didactică, jocul este o temă privilegiată de meditație. Ca metodă de predare-învățare a vocabularului, el este interpretat ca o dimensiune majoră a libertății gândirii. J. Spencer, în lucrarea „Principes de psychologie”, menționează: „Jocul este exersare artificială a energiilor care, în absența exersării lor naturale, devin într-o asemenea măsură libere, încât își găsesc deosebitul sub forma unor acțiuni simulate în locul unora reale”.

Asimilarea de către elev a unui rol în cadrul jocului implică responsabilitate, iar eliberarea de rolurile impuse face ca jocul să devină creator.

Ca mijloc didactic, jocul îi permite profesorului să treacă de la forme pasive de activitate a elevului la orientarea activă a personalității, de la capacități limitate ale gândirii la aptitudinea de a soluționa probleme.

La introducerea jocului în procesul de învățământ, profesorul trebuie să respecte următoarele reguli:

- să cunoască bine latura organizațională a procesului de învățământ;
- să cunoască profund disciplina de studii;
- să fie exigent, dar binevoitor;
- să iubească și să stimeze copiii.

Se cunosc mai multe tipuri de jocuri, printre care: intelectuale, de trening, de afaceri, de activitate organizatorică. În „Cartea cu jucării”, T. Arghezi menționează: „Nici o jucărie nu e mai frumoasă ca jucăria de vorbe. Copiii, ca și oamenii mari, sînt mai simțitori la vorbe decît la fapte, plăcîndu-le, mai mult decît faptele făcute, faptele povestite.” Și pentru că dezvoltarea vocabularului la elevi este o permanență, ea se va face eficient și prin metoda jocului. În clasa a V-a, de exemplu, poate fi propus pentru completare următorul careu de cuvinte:

c		v			t
		o			
		r			
		b			
v	c	a		u	r

El aparține rubricii „Învățați jucându-vă”.

Sarcina de lucru:

– Scrieți în caiete cuvintele necesare completării spațiilor libere, știind că pe fiecare coloană se află un cuvânt avînd același sens cu „vorbă”.

După ce elevii completează careul de cuvinte, poate fi solicitată includerea sinonimelor scrise în enunțuri.

b) Un alt tip de joc este „Anagrama”. Se aruncă pe tablă „un pumn de litere”, ca acestea:

		I		
	E		L	
T		C		R
		O		
	Ă		Ă	

Profesorul cere elevilor să le amestece astfel, încât să rezulte un cuvânt care să le conțină pe toate. Se va forma cuvântul CĂLĂTORIE. El se scrie pe tablă, apoi se anunță că acest cuvânt este tema compoziției ce urmează a fi scrisă.

Sarcina de lucru:

- Scrieți o narațiune de 15-20 de rânduri în care să povestiți despre o călătorie pe care ați întreprins-o în timpul vacanței de vară.

Notă: Prin amestecarea literelor dintr-un cuvânt, în cazul anagramei, se obțin și alte cuvinte cu același număr de litere. Astfel, elevii claselor a V-a - a VI-a se livrează hazardului, „vânând” cuvinte sau construcții inteligibile.

c) În cartea „Ocolul lumii în 50 de jocuri create”³⁹, autorii descriu jocul lexical „Cuibul de cartofi”. A fost numit așa, deoarece, dintr-un cuvânt, prin anagramare, se pot obține nenumărate cuvinte noi. Nu este nevoie ca noile cuvinte să aibă același număr de litere ca termenul-bază. Funcționează o singură regulă de joc, și anume interdicția repetării aceleiași litere. Ca orice regulă, și aceasta are excepția ei: este permisă repetarea acelei litere care apare de mai multe ori în cuvântul inițial, și anume de atâtea ori de câte ori se repetă acolo. Câștigă jocul acela care reușește să formeze cele mai multe cuvinte noi într-o unitate de timp (de exemplu, în 5 minute). Este indicat să se pornească de la cuvinte-bază foarte lungi, formate din cât mai multe litere diferite. De exemplu: *imponderabilitate*.

Cuvinte obținute: *abil, amper, bal, bate, bilet, demn, departe, deportat, dor, dorm, drept, dreptate, etate, debil, impar, import, important, lan, nedrept, nod, netot, mobil, mobilat, moderat, ponderabil, pondere, perie, tot*.

Jocul este foarte potrivit pentru elevii clasei a V-a, le dezvoltă logica, atenția.

d) Calamburul este un joc de cuvinte care mizează pe echivoc, pe asemănarea formală a unor cuvinte deosebite ca sens. Prin urmare, sursele jocului sunt polisemia și omonimia. Prin accentul pus pe combinarea inteligentă și subtilă a cuvintelor, calamburul este un excelent mod de educare a simțului limbii, de îmbogățire și diversificare a limbajului. Jocul bazat pe omonimie presupune selectarea categoriei, fixarea sensurilor și, în final, utilizarea lor în construcții cât mai reușite. De exemplu: *Pe cornul dealului un corn înfipt în alt fel de corn în care eu mă tupilez mâncând un corn sub cornul lunii*.

Tehnica „Secvențe contradictorii”

Tehnica „Secvențe contradictorii” este o parte componentă a proiectului „Lectură și Scriere pentru Dezvoltarea Gândirii Critice”. Ea este utilă pentru evocare și reflecție atunci când subiectul luat în discuție se pretează sistematizării și ordonării într-o succesiune logică a termenilor.

Propunem următorul algoritm de aplicare a tehnicii:

1. Profesorul pregătește din timp fișe cu termeni specifici lexicului.
2. În cadrul activității, elevii primesc aceste fișe și, lucrând în echipe, le aranjează în ordinea pe care o pot explica, urmărindu-se legătura „cauză-efect”, „loc-timp”, „hiponim-hiperonim”, „termen-definiție” etc.
3. Elevii discută subiectul, după care profesorul verifică realizarea temei.
4. Profesorul oferă cuvântul fiecăruia dintre participanți doar atunci când există dubii sau apare necesitatea unor explicații. În cazul când varianta propusă de elevi este acceptabilă, nu se mai insistă asupra aranjării fișelor, momentul evocării fiind consumat.

În demersul didactic, secvențele contradictorii pot fi aplicate la sistematizarea cunoștințelor de vocabular sau la predarea unor noțiuni noi. Și pentru că în procesul de învățare este semnificativă și oportună prezența unui suport de experiență și interesul pentru materia nouă, vom utiliza metoda doar în clasele a VIII-a - a IX-a, de exemplu, la predarea mijloacelor de îmbogățire a vocabularului, și anume „Cuvinte moștenite, cuvinte împrumutate și cuvinte formate” (Stratificarea istorică a vocabularului).

Elevii dețin o informație superficială despre etimologia cuvintelor, de aceea profesorul își poate liber pregăti cadrul pentru învățare. În primul rând, acesta solicită scrierea pe fișe a limbilor din

³⁹Petean et alii, 1996.

care româna și-a format și continuă să-și îmbogățească vocabularul. Elevii scriu: geto-dacica, latina, slavona, maghiara, turca, greaca, franceza, germana, engleza etc. Ei conștientizează că în limba română mai sunt cuvinte formate prin diferite procedee, pe teren propriu.

În continuare, profesorul cere să fie scrise cuvinte de diferite origini și să se menționeze proveniența lor. Elevii scriu șiruri de cuvinte de origine: latină, slavă, franceză, italiană, engleză etc. Se adună fișele, se examinează, apoi se aranjează în succesiunea istorică a pătrunderii lor în limbă.

Profesorul propune un tabel pe care elevii îl transcriu în caiete:

Limba	Exemple
Geto-dacică	<i>copil, ghiuj, brad, zăr, strungă, vrabie, viezure, stână, ciuf</i>
Latină	<i>lapte, picior, a mânca, a dormi, a cânta, fiu</i>
Slavonă	<i>rai, iad, slab, zglobiu, sărac, zdravăn</i>
Germană	<i>rablă, șură, șindrila, ștreang</i>
Maghiară	<i>sălaș, hadarag, oraș, vameș, hârciog</i>
Turcă	<i>buzdugan, telemea, leafă, saltea, ciulama</i>
Greacă	<i>caracter, psaltire, zeamă, sandale</i>
Franceză	<i>idee, avangardă, egalitate, originalitate, fraternitate</i>
Italiană	<i>avanpremieră, operă, capodoperă, cvartet, cvintet</i>
Engleză	<i>lider, manager, audit, barter, briefing, casting, site</i>
Cuvinte formate pe terenul limbii române	<i>mâncăcios, a dormita, feciorelnic, sărăcie, hot-dog-uri, a accesa, comunicație, investigație, justiție, laureat, oportunitate</i>

Profesorul explică cele trei straturi în care se repartizează cuvintele din punct de vedere istorico-etimologic:

- cuvinte moștenite;
- cuvinte împrumutate;
- cuvinte formate pe terenul limbii române.

Exemplele ce se scriu în tabel sunt selectate, după anumite principii, de pe fișele propuse de profesor.

Metodele descrise mai sus constituie doar o mică parte din multitudinea celor propuse de Didactică.

Pe parcurs, ne-am străduit să reliefăm avantajele acestora în predarea noțiunilor de vocabular. Se știe că, în faza transmiterii cunoștințelor, conținuturile științifice riguroase trebuie să fie centrate pe profesor și numai în unele cazuri pe elevi. Iată de ce nu totdeauna este cazul să aplicăm metodele activ-participative, care solicită contrariul.

Este bine ca un profesor să cunoască mai multe metode, pentru a le avea la „îndemână” în orice moment necesar.

Să nu uităm totuși că metodele participative sunt cu mult mai obositoare decât cele clasice și la utilizarea lor e necesar să facem o investigație prealabilă a eșantionului de aplicare.

În al doilea rând, ele necesită o pregătire intensă din partea profesorului (eforturi de proiectare, de timp, materiale) și nu fiecare este în stare să recurgă la acestea în permanență.

Așadar, metodele activ-participative, spre deosebire de cele clasice (tradiționale), trebuie utilizate cu prudență.

Referințe bibliografice

CERGHIT, I. *Metode de învățământ*. București, 1997 [=Cerghit, 1997].

CRĂCIUN, C. *Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și liceu*. București: Emia-Deva, 2004 [=Crăciun, 2004].

CUCOȘ, C. *Pedagogie*, ediția a II-a revăzută și adăugată. Iași: Polirom, 2006 [=Cucoș, 2006].

GOIA, V. *Didactica limbii și literaturii române pentru gimnaziu și liceu*. Cluj-Napoca: Dacia-Educațional, 2002 [=Goia, 2002].

PETEAN, Ana, PETEAN, Mircea. *Ocolul lumii în 50 de jocuri create*. Iași: Dacia, 1996 [=Petean et alii, 1996].